

Т. Міхальські*

КОНКУРЕНТНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬСЬКИХ ВОЄВОДСТВ)

Метою цього дослідження є аналіз вибраних чинників, які збільшували б конкурентність польських регіонів, підвищуючи темпи їх соціально-економічного розвитку. Концепція конкурентності регіонів ґрунтується на моделі конкурентності держав М. Е. Портера (1990), згідно з яким збільшення конкурентності держав залежить від впливу чотирьох груп чинників: стратегії і структур фірм, які визначають свою конкурентність; особливостей попиту; чинників виробництва; розвитку суміжних галузей. У зв'язку з цим відбулася принципова зміна по відношенню до попередніх теорій, оскільки основними чинниками виробництва було визначено соціальні чинники, пов'язані з кількістю та якістю людських ресурсів, а також здатністю людей та інституцій до ефективної співпраці. Внаслідок цього виникає синергетичний ефект, який підвищує конкурентність держав.

Очевидно спроба імплементації цієї теорії до регіонального аналізу потребує модифікації, яка пов'язана насамперед з більшою відкритістю та відсутністю суверенності регіонів, які розглядаються як територіальні суспільні системи¹. Таким чином серед головних груп чинників використано чинники, пов'язані з кількістю та якістю людських ресурсів, а також пов'язані з економікою, що ґрунтується на знаннях. Зазначені показники значною мірою формують поняття економіки, що ґрунтується на знаннях², яку можемо означити як структуру, складену з трьох частин: знань, економіки та зв'язків між ними³. У зв'язку з поглибленням демографічної кризи в європейських посткомуністичних державах⁴ аналіз збагачено демографічним аналізом. У такий спосіб проаналізовано суспільну ситуацію у двох вимірах: людські ресурси та їх використання і економіка, що ґрунтується на знаннях (в розрізі якості людського та техніко-економічного капіталу).

Натомість саме поняття соціально-економічного розвитку визначено згідно з дослідженнями З. Хойницького та Т. Чиж, як "низка цілеспрямованих змін, які відбуваються в різних сферах суспільної дійсності: економічній, політичній, інституційній, культурній, біологічній, екологічній і охорони природного середовища"⁵.

Період аналізу обмежено 2005 роком, лише в окремих випадках використано попередні статистичні дані. Основною одиницею аналізу є NUTS-2, якій у Польщі відповідають воєводства (рис. 1). Всі використані дані взято з публікацій

© Міхальські Т., 2007

* доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Гданськ, Республіка Польща), кандидат географічних наук

¹ Chojnicki Z. Terytorialny system społeczny // Gospodarka przestrzenna, region, lokalność. / Red.: B. Jałowiecki. — Biuletyn KPZK PAN, 1988. — Z. 138. — S. 29-49; Chojnicki Z. Region w ujęciu geograficzno-systemowym // Podstawy regionalizacji geograficznej. / Red.: T. Czyż. — Poznań: Bogucki wydawnictwo Naukowe, 1996. — S. 7-43; Kuciński K. Konkurencyjność jako zagadnienie regionalne. — Warszawa: Instytut Funkcjonowania Gospodarki Narodowej SGH, 1998.

² Kukliński A. Gospodarka oparta na wiedzy jako wyzwanie dla Polski XXI wieku // Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwanie dla Polski XXI wieku. / Red.: A. Kukliński. — Warszawa: KBN, 2001. — S. 13-20.

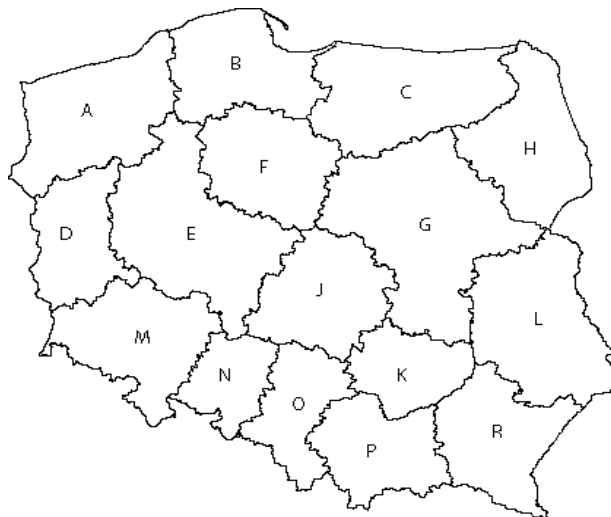
³ Chojnicki Z. Wiedza dla gospodarki w perspektywie OECD // Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwanie dla Polski XXI wieku. — Red.: A. Kukliński. — Warszawa: Komitet Badań Naukowych, 2001. — S. 80-91.

⁴ Michalski T. Changes in the Demographic and Health Situation Among Post-Communist Members of the European Union. — Pelplin: Wydawnictwo „Bernardinum”, 2005.

⁵ Chojnicki Z., Czyż T. Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy w Polsce. — Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2006. — S. 24

Польського Головного Статистичного Управління у Варшаві. Основними статистичними методами є зміна дестимулянт на стимулянти, стандартизація, синтетичний показник Перкаля та багатовимірний аналіз, метод Варда⁶.

A	Західнопоморське	J	Лодзьке
B	Поморське	K	Свентокшиське
C	Вармінсько-Мазурське	L	Любельське
D	Любуське	M	Дольношльонське
E	Великопольське	N	Опольське
F	Куявсько-Поморське	O	Шльонське
G	Мазовецьке	P	Малопольське
H	Підляське	R	Підкарпатське

Рис. 1. Поділ Польщі на воєводства (NUTS-2)⁷

Для аналізу людських ресурсів використано чотири показники:
— сальдо внутрішніх та зовнішніх міграцій на 1000 населення;
— смертність новонароджених на 1000 народжених;
— частина населення за віком до 25 років;

⁶ Kaczmarek Z., Parysek J. J. Zastosowanie analizy wielowymiarowej w badaniach geograficzno-ekonomicznych // Metody ilościowe i modele w geografii. / Red.: Z. Chojnicki. — Warszawa: PWN, 1977. — S. 94-127; Parysek J. J., Wojtasiewicz L. Metody analizy regionalnej i metody planowania regionalnego, Studia KPZK PAN. — T. LXIX. — 1979; Parysek J. J. Modele klasyfikacji w geografii. Seria Geografia, Nr 31. — Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1982; Runge J. Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej — elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze. — Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006.

⁷ Pacuk M. Statystyczna Nomenklatura Jednostek Terytorialnych w krajach Unii Europejskiej i w Polsce // Region i edukacja regionalna — zarys problematyki. / Red.: T. Michalski. — Pelplin: Wydawnictwo „Bernardinum”, 2004. — S. 47-55.

— коефіцієнт демографічної динаміки.

Розподіл людських ресурсів у Польщі на воєводському рівні є досить мозаїчним (рис. 2). Це пов'язано із взаємними винятками окремих чинників, які впливають на демографічну ситуацію та структуру населення. Наприклад, додатне сальдо міграції спостерігається у воєводствах з міськими агломераціями (Мазовецьке, Малопольське, Великопольське і Поморське), натомість найбільша еміграція має місце з бідних воєводств східної частини (Вармінсько-Мазурське, Любельське, Підляське, Підкарпатське та Свентокшиське) і з воєводств з чисельною німецькою меншиною (Опольське та Шльонське). У свою чергу найкращий показник співвідношення народжуваності та смертності спостерігається у північних та західних регіонах, приєднаних до Польщі після Другої світової війни (воєводства Поморське, Вармінсько-Мазурське, Любуське, Західнопоморське, частково Великопольське і Куявсько-Поморське) та південно-східних воєводств, де спостерігається сильний вплив Римо-католицької церкви (Підкарпатське і Малопольське). Схожа ситуація має місце у випадку інших показників, наприклад, найменша дитяча смертність є в Опольському воєводстві, яке відзначається найгіршим сальдом міграції. Так само найбільшу частку молоді має Підкарпатське воєводство, де спостерігається висока смертність новонароджених.

Серйозною загрозою для кількості демографічного потенціалу в усіх польських регіонах є посилення еміграції, насамперед молоді. Викликана вона виїздом до багатих держав Європейського Союзу та меншою мірою до США, Канади, Австралії тощо. Цей процес посилюється після вступу Польщі до Європейського Союзу, однак на сьогодні відсутні реальні дані щодо його масштабів, але найпесимістичніші оцінки стверджують, що могло виїхати навіть 1,5 мільйона осіб. Крім цього посилюються міжрегіональні міграції внаслідок зростання відмінностей у конкурентності регіонів. Донедавна вони обмежувалися переважно імміграцією до Варшавської агломерації, однак, починаючи з 2006 року, інші регіони почали відчувати нестачу кваліфікованих спеціалістів. У зв'язку з цим прогнозується зростання внутрішньої конкуренції за людські ресурси. Яскравим прикладом є маркетингова програма заохочення молоді до переселення у Вроцлав та його околиці.

На конкурентність регіонів значною мірою впливає ситуація на ринку праці. З одного боку вона впливає через заохочення імміграції (якщо є сприятливою) або через еміграцію (коли, скажімо, в регіоні має місце високий рівень безробіття). Важливе значення відіграє також різновид безробіття, оскільки найбільш деморалізуючий вплив має довготривале безробіття та безробіття серед молоді, спричинюючи перетворення безробіття з економічної патології на значно серйознішу суспільну проблему. Особливості використання людських ресурсів впливають на орієнтацію молоді в питаннях освіти та підвищення кваліфікації і, відповідно, на характер співпраці бізнесу та науки. Важливою є також структура зайнятості, адже чим вищий відсоток працює у виробництві, яке ґрунтується на використанні передових технологій, а нижчий у сільському господарстві, тим конкурентність регіону є вищою. Характеристика ситуації на ринку праці залежить від чотирьох показників:

- професійна активність в %;
- рівень офіційного безробіття (в % до всього працездатного населення);
- кількість безробітних віком до 24 років (в % до всіх зареєстрованих безробітних);
- частка, працівників зайнятих у сільському господарстві (оціночні дані).

Спостерігається позитивний вплив наявності в воєводстві агломерації, яка виконує своєрідну роль “локомотиву розвитку” (рис. 3). Всі регіони, де є великі агломерації займають перші місця (Краків у Малопольському воєводстві, Варшава

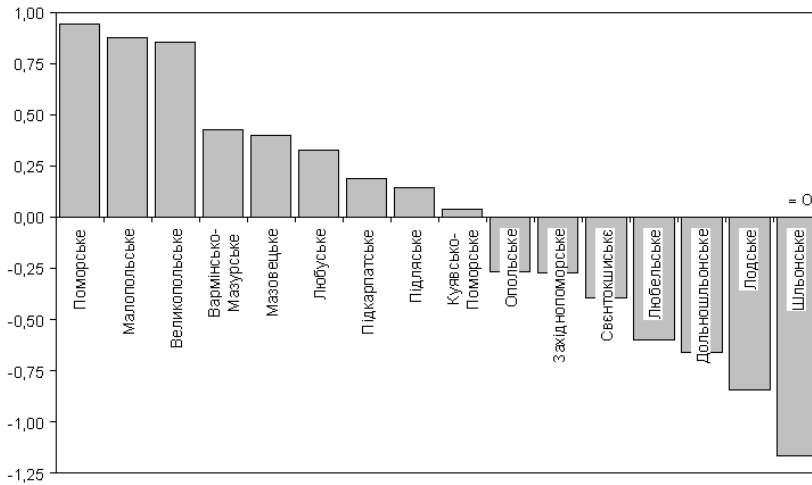

Рис. 2. Демографічний потенціал⁸

в Мазовецькому, Познань у Великопольському, Вроцлав у Дольношльонському, Верхньошльонський промисловий округ в Шльонському, Лодзь у Лодзькому, Тримісто в Поморському), а також Любуське воєводство, розташоване поблизу німецького кордону. Натомість найгірша ситуація спостерігається в Південно-Східній Польщі (Свентокшисььке, Підкарпатське та Любельське воєводства).

На відміну від попередньо проаналізованих даних, переважна більшість яких має відмінності в територіальному поширенні, показники, які характеризують ринок праці, значною мірою корелюють між собою. Винятками є лише дуже високий рівень професійної активності населення в Любельському воєводстві (2 місце в державі), та, з іншого боку, дуже низький (останнє місце) в Шльонському воєводстві.

Оцінка якості людського капіталу ґрунтувалася не лише на аналізі рівня освіти. У зв'язку з прийнятою методологією дослідження людського капіталу використано також два інші показники, які характеризують рівень безпеки та рівень недієздатності населення. В першому випадку це пов'язано із зростанням

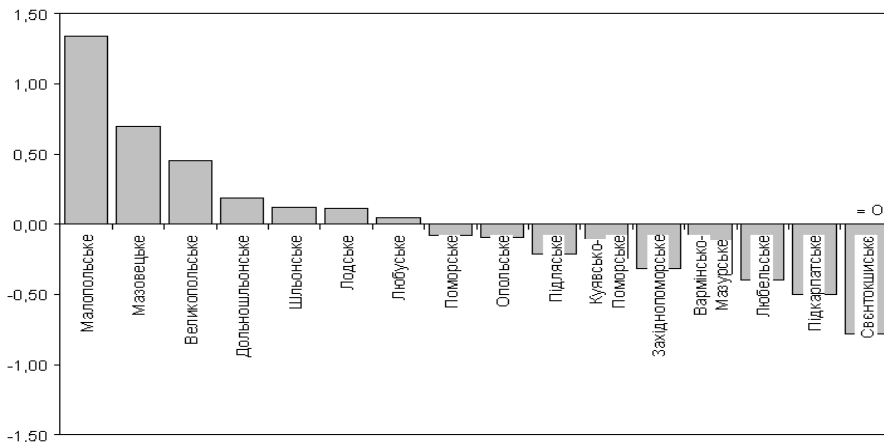

Рис. 3. Ситуація на ринку праці⁹

⁸ Власне опрацювання на основі статистичних щорічників Польського головного статистичного управління.

⁹ Власне опрацювання на основі статистичних щорічників Польського головного статистичного управління.

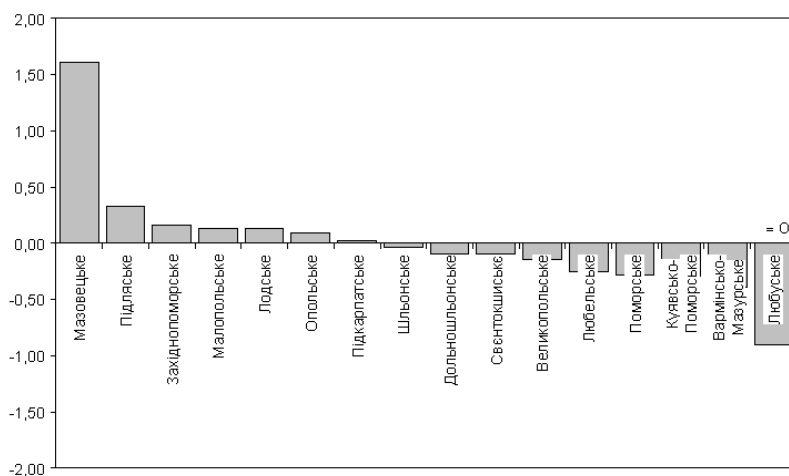

значення суспільних чинників, які безпосередньо не пов'язані з освітою (йдеться зокрема про рівень культурного розвитку та рівень безпеки). Використання даних щодо недієздатних осіб в аналізі ґрунтується на двох причинах. По перше, недієздатні є менш професійно активні, а їх підготовка та пристосування до роботи часто вимагає додаткових видатків. По-друге, в Польщі порівняно з іншими країнами Європейського Союзу відзначається дуже високий рівень недієздатності. Таким чином при аналізі використано:

- зайнятість у сфері розвитку та дослідницькій діяльності (кількість на 1000 осіб працездатного населення);
- кількість студентів вищих навчальних закладів (без іноземців і студентів навчальних закладів оборони та внутрішніх справ) на 10 тис. населення;
- виявлені слідством злочини на 10 тис. населення;
- недієздатні особи на 1000 населення (дані загальнонародного перепису населення і помешкань Польщі 2002 року).

Отримана внаслідок цього картина людських ресурсів (рис. 4) суттєво відрізняється від просторової структури науки в Польщі¹⁰, оскільки не домінують воеводства з великими науковими осередками. Спостерігається суттєве домінування Мазовецького воеводства з столицею (найбільший науковий центр), однак Малопольський регіон з Краковом (другим після Варшави науковим центром) є лише на четвертому місці. Найвища позиція Мазовецького воеводства передусім пов'язана з першим місцем у сфері зайнятості, розвитку, дослідницькій діяльності і кількістю студентів.

Якщо б при оцінці якості людських ресурсів брати до уваги лише два перші показники, то дійсно було б видно перевагу регіонів з великими науковими центрами. Однак у питанні рівня безпеки перші місця займають воеводства без великих агломерацій (Підкарпатське, Підляське, Любельське, Свентокшиське і Опольське). Натомість у випадку оцінки рівня неповносправності суспільства дуже добра ситуація спостерігається в Опольському, Мазовецькому і Шльонському воеводствах, натомість погана в Любельському, Малопольському та Любуському.

Рис. 4. Суспільна сфера економіки, що ґрунтується на знаннях (якість людського капіталу)¹¹

¹⁰ Chojnicki Z., Czyż T. Charakter i rola ośrodków naukowych w Polsce // Struktura przestrzenna nauki w Polsce. — Poznań: Bogucki wydawnictwo Naukowe, 1997. — S. 25–43; Chojnicki Z., Czyż T. Struktura przestrzenna nauki w Polsce. — Poznań: Bogucki wydawnictwo Naukowe, 1997. — S. 45–105.

¹¹ Власне опрацювання на основі статистичних щорічників Польського головного статистичного управління.

Високий рівень освіти і кадрове забезпечення позитивно впливають на оцінку якості людського капіталу, однак все частіше береться до уваги також рівень невротичності та соціальної безпеки, які відображають схильність до деструктивних дій, чи також відсоток повних сімей, що віддзеркалює стійкість людей до проблем з працевлаштуванням, або ж рівень неповносправності суспільства. Очевидно, як зауважив З. Хойніцкі¹², не всі ці чинники підлягають кількісному аналізу, однак у майбутньому цю частину аналізу можна збагатити, наприклад, характеристикою громадянського суспільства¹³ чи відкритості, вираженою, скажімо, міжнародною співпрацею органів місцевого самоврядування¹⁴.

Поряд з економікою, що ґрунтується на знаннях, важливу роль відіграє економічно-технічна сфера, однак через особливості польської статистичної системи¹⁵ здійснити її цілісний аналіз є надто складно. Остаточо для аналізу використано чотири показники, два перші з яких взято з публікації З. Хойніцького та Т. Чиж¹⁶, а два інші — з матеріалів Польського головного статистичного управління:

- частка працівників високотехнічного виробничого сектора до усіх працюючих у промисловому виробництві (дані станом на 2004 рік);
- частка працівників високотехнічної сфери послуг до усіх працюючих у сфері послуг (дані станом на 2004 рік);
- видатки на дослідницьку діяльність та розвиток (в польських злотих на одного жителя);
- видатки на інноваційну діяльність у промисловості (підприємства з кількістю працівників понад 49 осіб, в польських злотих на одного працівника промисловості).

Останній показник лише частково віддзеркалює значення інновації в промисловості, оскільки, з одного боку, до уваги взято видатки тільки середніх, великих і дуже великих підприємств, натомість, з іншого, — щодо кількості працівників та проаналізовано всіх працюючих у промисловості. Але така необхідність продиктована наявністю (чи відсутністю) даних у виданнях Польського Головного Статистичного Управління. Отримані у зв'язку з цим незначні спотворення не матимуть серйозного впливу на загальні результати аналізу.

Аналізуючи в регіональному розрізі відносний рівень розвитку економіки, що ґрунтується на знаннях, спостерігається виразне домінування Мазовецького воєводства. Спричинене це наявністю в його межах столиці держави — Варшави, оскільки там розташовані не лише найбільші вищі навчальні заклади, але також більшість інститутів Польської Академії Наук та галузевих міністерств. Також спостерігається перевага південної частини Польщі (Шльонське, Дольношльонське та Малопольське воєводства) (рис. 5). Відносно слабо виглядає Великопольське воєводство, натомість дуже добре Поморське воєводство, у якому поряд із розташуванням великих вищих навчальних закладів міститься багато інституцій, які проводять дослідження соціально-економічних проблем моря.

¹² *Chojnicki Z.* Wiedza dla gospodarki w perspektywie OECD // *Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwanie dla Polski XXI wieku.* — Red.: A. Kukliński. — Warszawa: Komitet Badań Naukowych, 2001. — S. 80-91.

¹³ *Wendt J.* Wymiar przestrzenny struktur i aktywności społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, seria: *Prace Geograficzne*, Nr 208. — Warszawa: IGIPZ PAN im. S. Leszczyckiego PAN, 2007.

¹⁴ *Kaczmarek T.* Współpraca zagraniczna polskich miast, gmin i regionów // *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989–2002.* / Red.: J. J. Parysek. — Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2004. — S. 151-164.

¹⁵ *Chojnicki Z., Czyż T.* Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy w Polsce. — Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe. — 2006.

¹⁶ Там само.

Як і передбачалося, найгірша ситуація має місце у воєводствах без великих міст (зокрема, Любуське, Вармінсько-Мазурське та Свентокшиське воєводства). Натомість вражає надто слабка позиція Лодзького воєводства, низький рейтинг якого підтверджує, що Лодзька агломерація останнім часом переживає серйозні труднощі і не в змозі виконувати роль полюсу зростання.

Висновки. Підсумовуючи отримані результати, доходимо до двох головних висновків. По-перше, спостерігається виразний позитивний вплив наявності в регіоні великої агломерації. Винятком є лише Лодзьке воєводство, у якому Лодзь довгий час переживає серйозні демографічні проблеми та проблеми, пов'язані з необхідністю реструктуризації економіки, що значно послаблює його функції “локомотиву” регіонального розвитку. Також слабше, ніж очікувалося, вийшло з Дольношльонським воєводством, причиною чого стали сильні депопуляційні процеси в Судетах.

По-друге, загальноприйнято, що воєводства Південно-Західної Польщі відзначаються значно більшою конкуренцією, ніж інші, насамперед, східні. Отримані нами результати частково заперечують такі погляди. Викликано це тим, що аналіз стосувався лише чинників ендегенних, натомість не враховано, наприклад, чинників, пов'язаних з ефектом агломерації та комунікаційної доступності.

Ту саму групу показників опрацьовано також методом багатовимірного аналізу. Отримано схожі результати (рис. 7), які групують воєводства на три групи. До першої увійшло Мазовецьке воєводство. В другій опинилися воєводства Малопольське, Поморське і Великопольське, тобто регіони з позитивною демографічною ситуацією та розвинутою економіко-технічною сферою економіки, що ґрунтується на знаннях. До третьої увійшла решта польських воєводств

Отримані результати частково відповідають результатам інших подібних досліджень впливу чинників розвитку і конкурентності окремих воєводств¹⁷.

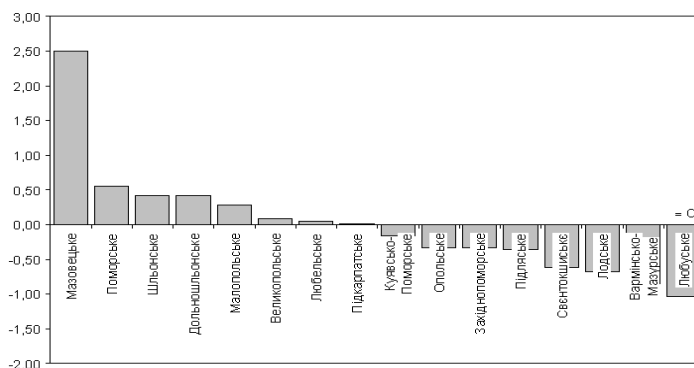

Рис. 5. Економічно-технічна сфера економіки, що ґрунтується на знаннях¹⁸

¹⁷ Czyż T. Różnicowanie regionalne Polski w układzie nowych województw // Różnicowanie społeczno-gospodarcze w nowym układzie terytorialnym Polski. / Red.: T. Czyż. — Biuletyn KPZK PAN. — 2001. — Nr 197. — S. 7-35; Chojnicki Z., Czyż T. Polska na ścieżce gospodarki opartej na wiedzy. Podejście regionalne // Przegląd Geograficzny. — 2003. — T. LXXV. — Z. 1. — S. 23-29; Chojnicki Z., Czyż T. Rozwój społeczno-gospodarczy w ujęciu regionalnym // Współczesne problemy i koncepcje teoretyczne badań przestrzenno-ekonomicznych. / Red.: T. Czyż, Z. Chojnicki. — Biuletyn KPZK PAN, 2005. — Nr 219. — S. 8-23; Chojnicki Z., Czyż T. Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy w Polsce. — Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe. — 2006; Hildebrandt A., Susmarsi P., Kalinowski T., Tarkowski M. // Sukces rozwojowy województw, Pomorski Przegląd Gospodarczy. — 2006. — Nr 4 (27). — S. 4-12; Kalinowski T. Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2006. — Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, 2006.

¹⁸ Власне опрацювання на основі статистичних щорічників Польського Головного Статистичного Управління; Chojnicki Z., Czyż T. Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy w Polsce. — Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe. — 2006.

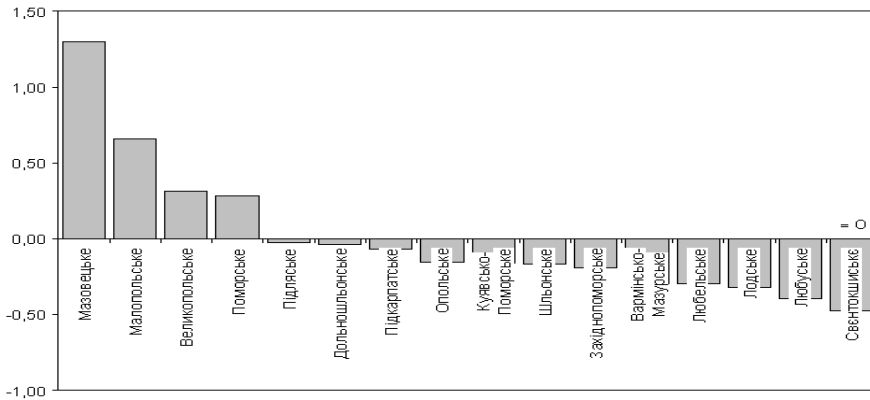
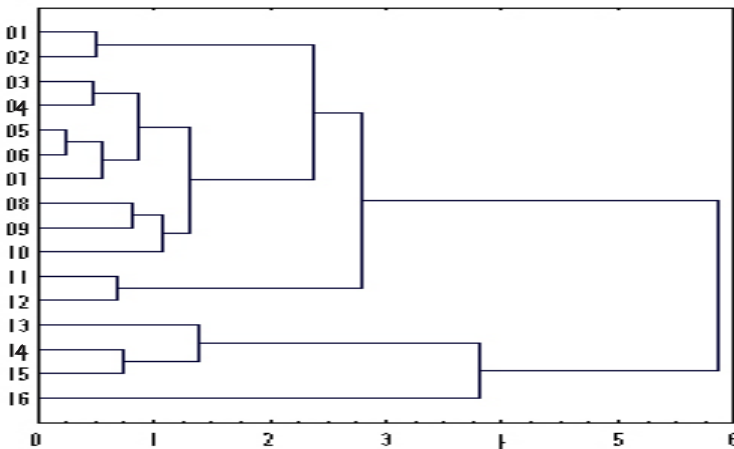

Рис. 6. Синтетична оцінка впливу соціальних чинників та пов'язаних з економікою, що ґрунтується на знаннях¹⁸

01	Дольношльонське	09	Свентокшійське
02	Шльонське	10	Лодзьке
03	Куявсько-Поморське	11	Любуське
04	Підкарпатське	12	Вармінсько-Мазурське
05	Опольське	13	Малопольське
06	Західнопоморське	14	Поморське
07	Підляське	15	Великопольське
08	Любельське	16	Мазовецьке

Рис. 7. Багатовимірна класифікація воєводств з огляду на вплив суспільних чинників та чинників, пов'язаних з економікою, що ґрунтується на знаннях¹⁹

¹⁸ Власне опрацювання на основі статистичних щорічників Польського головного статистичного управління; *Chojnicki Z., Czyż T. Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy w Polsce.* — Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2006.

¹⁹ Власне опрацювання на основі статистичних щорічників Польського головного статистичного управління; *Chojnicki Z., Czyż T. Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy w Polsce.* — Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2006.